LIMITE ÎN RELAȚIA ȘTIINȚEI CU CREDINȚA

Autor: Andrei Marin | 27 aprilie 2022

Un punct central al discuției despre raportul dintre științele naturii și religie se referă la naturile acestora, care se diferențiază semnificativ mai ales la nivelul instrumentelor pe care le întrebuințează. Totuși, tocmai această diferențiere ar trebui să fie cea care ne oprește din a stabili raporturi incorecte între cei doi termeni. Conceptul cel mai util în acest caz este credința, înțeleasă într-un sens larg. Pe de o parte, credința este o premisă a religiilor[1], în sensul în care anumite aspecte ale acestora ne sunt cunoscute numai printr-o revelație acceptată ca atare. De partea cealaltă, științele naturii oferă – nu ne interesează pe moment cum – anumite rezultate cărora nu le putem decide *a priori* validitatea. Acele rezultate care sunt acceptate fără prea mari dubii sunt cele în care lumea afirmă că ar „crede“. Pornind de la aceste premise putem ajunge la câteva concluzii utile.

Să elaborăm acum în legătură cu ceea ce denumim extrem de lax „legile științei“. Este greu de cuprins neglijența publicului larg în folosirea acestor concepte, însă și mai dificil de imaginat este amploarea consecințelor unei asemenea situații. Vedem în tot felul de contexte – uneori ca figură de stil, alteori nu – afirmația că anumite fenomene încalcă legile fizicii. Este destul de probabil că un videoclip afișând trucuri cu skateboard-ul nu imortalizează nimic contrar mecanicii clasice, însă nu acesta este aspectul esențial. Ar trebui să ne concentrăm pe lejeritatea cu care discursul public echivalează încălcarea legilor fizicii cu încălcarea legilor statului, de pildă. Deosebirea fundamentală este că legile statului au caracter normativ, pe când legile fizicii sunt eminamente descriptive. Dacă ar putea fi găsită o situație care să contrazică cu adevărat legile fizicii așa cum le cunoaștem astăzi, atunci s-ar produce o revizuire imediată a corpului cunoașterii noastre. Oricât ar părea de spectaculoase, legile științifice sunt doar rezultatul unui proces de descriere a realității. Creativitatea nu-și găsește locul în elaborarea propriu-zisă a legii, ci doar în crearea acelor circumstanțe necesare fenomenelor pe care dorim să le descriem. Acesta este experimentul: dacă vrem să aflăm dacă un anumit material se topește la o anume temperatură, atunci trebuie să găsim o soluție de a amplasa materialul într-un mediu aflat la temperatura de interes.

Identificăm un prim domeniu de suprapunere dintre științele naturii și religie, în sensul în care diferitele religii consemnează anumite evenimente în contradicție cu legile științifice pe care le cunoaștem. Raportarea la aceste evenimente se poate face numai prin credință, iar științele naturii nu pot oferi o modalitate reală de a le investiga, deoarece nu putem repeta circumstanțele în care s-au produs. Experimentele de chimie sunt un exemplu clar de utilizare științifică a repetării unui fenomen. Combinând aceleași substanțe în aceleași condiții se va obține același produs. Această observație – căci tot o observație este – ne permite să facem, de pildă, analiza unor ape pentru a vedea dacă sunt potabile sau nu. Există însă o limită a lucrurilor care pot fi investigate în acest sens, deoarece nici nu putem pune problema unei cunoașteri științifice asupra unor fenomene irepetabile. Putem afirma că nu am reușit transformarea niciunui corp în aur și putem folosi această afirmație pentru a discuta posibilitatea ca regele Midas să fi putut transforma orice atinge în aur. În cele din urmă însă, raportarea la acest mit se poate face numai prin intermediul credinței. Nu-l putem reproduce pe Midas, la fel cum nu putem afirma că nu va apărea un echivalent al său în viitor. Predicțiile pe care le face știința se bazează pe neglijarea unor asemenea fenomene excepționale, care scapă investigației sale. Ne putem gândi, de pildă, că există inclusiv evenimente explicabile prin legile naturii pe care le neglijăm în predicțiile noastre. Estimările de creștere a populației nu țin cont de posibilitatea reală a impactului cu un asteroid, dar acesta nu este un motiv să le desconsiderăm.

Acum vom oferi un exemplu în care disputa dintre două religii a fost tranșată „experimental“. O lucrare interesantă, *Ecclesiastical History of the English People*, aparținând călugărului benedictin Beda (672/3 – 735), relatează cum Coifi, mare preot al unui cult păgân, se convertește la creștinism alături de regele său, Edwin de Northumbria, în 627, dând următorul sfat suveranului:

> *„Majestate, gândiți-vă la ceea ce ne este predicat acum! Vă mărturisesc sincer că religia pe care am practicat-o nu are nicio calitate: nimeni nu i-a slujit pe zei mai sârguincios decât mine și totuși există persoane ce primesc favoruri mai mari din partea dumneavoastră, pe care le preferați mai mult decât pe mine și care sunt mai prospere în tot ceea ce fac. Dacă zeii ar fi fost buni de ceva, toate acestea mi s-ar fi cuvenit mie, slujitorul lor devotat. Rămâne ca dacă în urma examinării noii credințe, ce ne este predicată acum, o veți găsi mai bună și mai eficientă, să o primim de îndată*[2]*.”*

Ulterior, recunoscând beneficiile mântuirii în accepțiune creștină, poporul lui Coifi s-a convertit la noua religie. Deloc neobișnuit, statuile și templele foștilor zei au fost distruse, însă într-o manieră interesantă: înainte de a face publică noua sa orientare, Coifi a venit călare într-un templu, aruncând o suliță în statuile zeităților (de menționat că, în principiu, Coifi nu avea voie nici să călărească, nici să intre cu arme în incinta

templului). Mulțimea a privit confuză și, văzând că zeitățile sale nu s-au răzbunat, a adoptat creștinismul.

În exemplul de față există un melanj între știință și credință, care discreditează din ambele sensuri demersul lui Coifi. Din punct de vedere științific, ne aflăm cu mult în afara limitelor cunoașterii experimentale, iar din punct de vedere religios, riscul asumat este inacceptabil. Coifi admite creștinismul în ideea că situația comunității sale nu se poate înrăutăți de pe urma unei asemenea decizii. Totuși, prezumția greșită din acest caz vizează predictibilitatea comportamentului zeilor, dat fiind că nimic nu îi obligă să se conformeze comportamentelor umane. Știința nu poate înlocui credința și nici nu poate fi un fir călăuzitor al acesteia.

În prelungirea afirmației anterioare, trebuie spus că nici credința nu poate transgresa o anumită limită. România a avut un ministru al cercetării care discredita evoluționismul deoarece „îi sună mai interesant“ că noi venim dintr-o lume paralelă din viitor. În aceeași declarație, persoana în cauză realiza o echivalență între om și „mașinărie“, apoi încerca o elucidare proprie a relației dintre știință și religie, în care se referea predilect la regulile pe care le impun religiile. Existența unui asemenea argument probează slaba înțelegere a unor concepte esențiale ce țin de formalismul unei teorii științifice sau de mecanismele prin care trebuie să le parcurgă o anumită teză pentru a fi validată. Poate că exemplul pe care l-am oferit pare într-atât de deplasat încât este lipsit de orice valoare, însă lucrurile nu stau chiar așa. Relația publicului larg cu încălzirea globală pleacă de la credința în niște modele care extrapolează niște date certe, măsurate până în prezent. Ceea ce caracterizează însă modelele științifice, deși este adesea ignorat în dezbaterea publică, este tocmai introducerea unor marje de incertitudine, provenite deopotrivă din erorile experimentale și din simplificările introduse de model. Pe scurt, o dezbatere care s-ar putea purta destul de ușor în termeni probabiliști se menține în cheia credinței, ducând la o polarizare inutilă. Factorul subiectiv nu trebuie să intervină la nivelul credinței în datele produse de oamenii de știință (cărora le este, în schimb, rezervată verificarea obiectivă de către alți oameni de știință), ci în planul riscurilor admisibile.

Chiar și atunci când datele științifice nu sunt disponibile decât din câteva surse, a căror nepărtinire nu poate fi garantată, ne rămâne să studiem modelele din spatele lor. Poate că ne lipsesc datele pentru a evalua severitatea unei tulpini virale sau eficiența diferitelor măsuri de profilaxie, însă o asemenea situație nu justifică lipsa de vigilență față de modul în care modelele științifice joacă un rol în procesul de luare a deciziilor sau nu. Datele științifice se îmbunătățesc în timp, însă sunt inutile dacă politicile publice le exclud de la bun început, înlocuindu-le cu aprecieri subiective sau de-a dreptul arbitrare.

Ne vom opri acum asupra acelor puncte în care se încearcă „reconcilierea“ științei cu

religia. Obiectivul nostru nu va fi propunerea unei soluții inovatoare care să împace ambele tabere, ci să explicităm termenii discuției până în punctul în care dialogul dintre acestea devine onest. Primul exemplu este legat de începuturile lumii, prezente în mai toate religiile. Este problematic să vorbim despre relația dintre cosmologia religioasă și cosmologia științifică, deoarece riscăm să sugerăm o echivalență care nu există. Știința oferă explicații modale (cum?), pornind de la evenimente observate în cadrul Universului[3], pe când religia vizează prin excelență realități exterioare Universului, a căror descriere este validată prin credință. De aceea, sarcina primară a religiilor, pe care știința nu și-o poate asuma cu adevărat, este să ofere o explicație cosmogonică, adică despre nașterea Universului. Cosmologia științifică încetează în momentul Big Bang-ului, început al timpului așa cum îl cunoaștem noi. Chiar și dacă acest model ar fi îmbunătățit, nu s-ar produce decât o translație a momentului în care bariera către Dincolo devine impenetrabilă. Iar acest Dincolo poate fi înțeles inclusiv în sens pur fizic: există o cantitate finită la care avem acces, limitați fiind de valoarea finită a vitezei luminii. Știința nu își propune să explice de ce a apărut Universul și nici de ce legile prin care îl descriem noi (și nu altele) sunt valide. Odată clarificate aceste lucruri, o mare parte a tensiunii dispare. Vocabularul ridică în continuare probleme, deși acestea sunt relativ ușor surmontabile. Neînțelegerile nu apar între două tabere, știința și religia, etern aflate în conflict, ci între acei oameni care – având acces la ambele – nu înțeleg rostul în lume al niciuneia.

În aceeași logică trebuie studiată și teoria evoluționistă, care își propune să explice cum speciile derivă unele din altele. Atenția trebuie să cadă asupra lui „cum?“, înțeles aici drept contrar al lui „de ce?“. Orice încercare de explicare a mecanismelor fundamentale ale vieții se lovește de imaginea noastră total superficială asupra ideii de viață. Descoperirea unor structuri chimice diferite de cele pe care le cunoaștem deja, dar care să participe la mecanisme similare vieții, ar pune sub semnul întrebării actualele definiții. De fapt, coborând la nivelul ultim de înțelegere științifică, bazele fizice ale chimiei și biologiei intră sub incidența paragrafului anterior. Nu știm de ce legile naturii – acelea pe care le-am dedus noi și pe care le folosim pentru a face predicții foarte precise – arată așa. Acolo unde oferim o demonstrație a unei asemenea legi nu facem altceva decât să coborâm legea respectivă din poziția de axiomă, pentru a o înlocui cu o alta. De exemplu, putem emite ca lege a naturii că un obiect stă fix atât timp cât nu îl atingem. Numai că această „lege“ derivă din principiile mecanicii. Șirul acesta de consecințe implică o cauză ultimă, care ne este inaccesibilă științific, deci intră pe teritoriul credinței. Această digresiune își propune să evidențieze că teoria evoluționistă nu poate fi echivalată cu teoria creaționistă, iar explicația acestui fapt nu are legătură cu cantitatea de dovezi favorabile fiecăreia, ci cu însăși natura teoriilor. Un Univers organizat astfel încât să conducă la evoluția prin selecție naturală poate să fie fără probleme opera unui Creator. Altfel spus, unul dintre mijloacele pe care un Creator le are la dispoziție pentru a introduce viața într-un Univers este evoluția prin selecție naturală. Creaționismul solicită credință, pe când evoluționismul solicită validare

științifică.

Ne vom limita la aceste două exemple care arată cum tensiunea dintre știință și religie pleacă de la folosirea incorectă a noțiunii de credință. Credința nu poate explica realitatea și nici nu se poate manifesta asupra științei, dat fiind că aceasta se mulează pe calapodul realității. Erorile științei sunt identificabile ca atare, însă teza că un model științific este eronat se cere argumentată, nicidecum fundamentată pe credință. Iar acest mesaj nu trebuie înțeles numai în legătură cu relația dintre știință și credință, deoarece se aplică la fel de bine oamenilor de știință adepți ai unor teorii competitoare. Totodată, științele naturii, în ansamblul lor, sunt incapabile să studieze fenomene singulare, indiferent de natura acestora. Investigațiile asupra fenomenelor OZN sunt, în esență, încercări de a reduce niște fenomene deosebite la o serie de fenomene repetabile, accesibile investigației științifice. Iar spre deosebire de evenimentele relatate de textele sacre, OZN-urile sunt recurente, deși în forme diferite. Mai mult decât atât, reducerea acestor fenomene la elemente de bază, ușor accesibile, este teoretic posibilă, fiind îngreunată doar de datele insuficiente. În schimb, fenomenele singulare pe care le identifică religia depășesc formal limitele științei[4].

Am văzut, printr-o serie variată de exemple, cum credința se poate extinde dincolo de limitele sale logice, precum se poate și restrânge exagerat. Ambele situații sunt de evitat, deoarece nu rezolvă în fapt nimic, ci uneori chiar contribuie la polarizări și conflicte inutile. De un mult mai mare folos pentru cine dorește să înțeleagă raportul dintre știință și religie este să mențină credința în matca sa firească și să înțeleagă cât mai bine limitele științei. Abia apoi poate fi delimitat teritoriul real de suprapunere dintre știință și religie, care este cu mult mai restrâns decât lasă conflictele contemporane să se vadă.

NOTE

1. Această afirmație este conjunctural validă, în sensul în care mecanismele principalelor religii implică revelația. Totuși, afirmația trebuie tratată cu rezervă în alte spații culturale decât cele ale religiilor avraamice. Un exemplu care ar trebui investigat cu predilecție vizează traiectul religios al confucianismului. ↑
2. Venerabilul Beda, *Ecclesiastical History of the English People*, cartea a doua, cap. XIII; traducerea ne aparține și se bazează pe ediția revizuită de A. M. Sellar (1907). ↑
3. Definiția Universului este în sine problematică. De obicei, Universul este identificat cu Universul observabil, adică accesibil observării prin radiație electromagnetică. Limita Universului observabil este dată de viteza luminii și de vârsta acestuia. De multe ori, eventualele spații din afara Universului observabil intră sub incidența Multiversului, un termen ce relativizează statutul Universului. ↑

4. Tentativele de explicare a scripturilor prin știință seamănă cu ceea ce matematicienii numesc prelungire prin continuitate: ne întrebăm, de fapt, ce ar prezice legile științifice dacă s-ar aplica în respectiva situație. Mai problematică este situația fenomenelor recurente atribuite exclusiv miracolului, unde știința are legitimitatea de a emite un punct de vedere. Au fost făcute progrese în acest sens, iar miracolul iese până la un punct de pe teritoriul credinței: What's a 'miracle'? Here's how the Catholic Church decides > News > USC Dornsife. ↑

Imagine: PxHere